

PAULUS BETER BEGRIJPEN

Paulus beter begrijpen is het vijfde deel in de bijbelstudiereeks 'Bijbel beter begrijpen'. Meer informatie over deze reeks is te vinden op **www.bijbelbeterbegrijpen.nl**. De reeks wordt uitgegeven in samenwerking met de IZB te Amersfoort.

Reeds verschenen:

Niels de Jong, *Jesus beter begrijpen. In het licht van Johannes* (2010)

Niels de Jong, *Psalmen beter begrijpen. En groeien in gebed* (2011)

Niels de Jong, *David beter begrijpen. Meer zicht op bijbelverhalen uit het Oude Testament* (2012)

Niels de Jong en Niels van Donselaar, *Petrus beter begrijpen. Over het volgen van Jezus* (2013)

BIJBEL BETER BEGRIJPEN

*Paulus beter
begrijpen*
over leven als christen

*Niels de Jong en
Henk Boerman*

Uitgeverij Boekencentrum / IZB

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC)® draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Deze uitgave verschijnt in samenwerking met de IZB te Amersfoort.

De bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan de NBV,
© Nederlands Bijbelgenootschap 2004.

Ontwerp omslag: Studio Vrolijk
Ontwerp binnenwerk: Studio Anton Sinke

ISBN 978 90 239 2760 0
NUR 707

© 2014 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf	7
Introductie	9
1. Verandering (Handelingen 9, Efeziërs 2) <i>over tot geloof komen gesproken</i>	18
2. Elkaar (Handelingen, Romeinen 12-14) <i>over verbondenheid gesproken</i>	23
3. Volhouden (Handelingen 13-14, Filippenzen 3) <i>over roeping gesproken</i>	30
4. Kern (Handelingen 13, Romeinen 5) <i>over genade gesproken</i>	36
5. Moeite (Handelingen 16, Romeinen 8, 2 Korintiërs 6) <i>over lijden gesproken</i>	41
Extra: Over de ideeën van Paulus	47
6. Strijd (Handelingen 17, Galaten 1-2) <i>over waarheid gesproken</i>	59
7. Kracht (Handelingen 19, Galaten 5) <i>over de Geest gesproken</i>	65
8. Radicaal (Handelingen 21, Romeinen 6 en 12) <i>over levensstijl gesproken</i>	70
9. Mensbeeld (Handelingen 25-26, Romeinen 1) <i>over zonde gesproken</i>	76
10. Toekomst (Handelingen 28, Romeinen 8) <i>over hoop gesproken</i>	83

Woord vooraf

Paulus is een van de belangrijkste personen van het Nieuwe Testament en een van de meest invloedrijke mensen uit de westerse geschiedenis. Vanuit het Nieuwe Testament hebben we veel informatie óver hem en ook nog eens de nodige informatie ván hem. Toch is het niet eenvoudig om Paulus' leven en werk samen te vatten in een boek als dit. Daar is Paulus eigenlijk te veelzijdig en te diepgaand voor. Toch doen we met dit boek een poging om je te helpen Paulus beter te begrijpen. Want om inzicht te hebben in het Nieuwe Testament is het noodzakelijk om ook (enigszins) zicht te hebben op het leven en werk van Paulus.

In het bijbelboek Handelingen lezen we veel over het bewogen leven van Paulus. Het lastige hierbij is dat het doel van dat boek niet was om de lezers een biografie over Paulus te geven. Lucas, de schrijver van Handelingen, wilde vertellen hoe het evangelie zich verspreidde van Jeruzalem tot Rome. Paulus speelde daar een belangrijke rol in en wordt daarom alleen opgevoerd in Handelingen voor zover zijn leven en werk pasten in het verhaal dat Lucas wilde vertellen.

Vanuit de brieven in het Nieuwe Testament krijgen we informatie uit de eerste hand. Een flink aantal brieven heeft Paulus namelijk zelf geschreven. Die brieven zijn overigens altijd situatiegebonden en meestal ingegeven door een bepaalde kwestie. Daarbij blijkt Paulus een bijzonder origineel en scherp theoloog te zijn. Vanuit die brieven, gecombineerd met informatie uit Handelingen, kunnen we Paulus' leven en opvattingen reconstrueren. Al valt het niet mee om het geheel van Paulus' ideeën recht te doen in de beperkte ruimte van dit boek. We proberen om je in ieder geval in hoofdlijnen het gedachtegoed van Paulus eigen te laten maken. Dat doen we door stukjes uitleg, gespreksvragen, verwerkingsopdrachten, linken naar het internet, et cetera.

We hopen dat je zult ontdekken dat het de moeite waard is om je te verdiepen in deze inspirerende figuur. Paulus' leven en werk, zoals beschreven in het Nieuwe Testament, geven ons, mensen van de 21^e eeuw, allerlei handreikingen voor wat het leven als christen nu precies inhoudt. Of je nu al christen bent of het christelijk geloof nog in overweging hebt, we hopen dat je helder krijgt wat een leven als

christen in het hier en nu precies inhoudt.

Voor meer informatie verwijzen we nog naar de begeleidende website www.bijbelbeterbegrijpen.nl. Daar kun je ook aanwijzingen vinden die je kunnen helpen om met dit boek in een groep aan de slag te gaan. Je kunt dit boek natuurlijk ook prima zonder groep lezen, en ook dan loont het de moeite om bepaalde verwerkingsopdrachten of gespreksvragen mee te nemen.

8

Tot slot willen we de gemeenschappen Noorderlicht (Rotterdam) en Perron 61 (Zoetermeer) bedanken. In deze gemeenschappen hebben we het materiaal uitgeprobeerd. Bovendien dagen deze gemeenschappen ons voortdurend uit om te zoeken naar taal van vandaag die de oude woorden van de Bijbel helpt te verstaan.

Henk Boerman
Niels de Jong
(najaar 2013)

Handelingen

Meer dan een derde van het Nieuwe Testament bestaat uit woorden over of van Paulus (of van brieven die op zijn naam zijn gezet). Met name door de verhalen in het bijbelboek Handelingen krijgen we een beeld van deze rondtrekkende evangelist. Paulus komt niet meteen in dit bijbelboek naar voren. Sterker nog, in de eerste acht hoofdstukken wordt hij maar één keer kort genoemd. In het begin van Handelingen gaat het over de hemelvaart van Jezus en de achterblijvende leerlingen die wachten op de komst van de Heilige Geest. Als die Geest wordt uitgestort, hebben de eerste leerlingen van Jezus plots de moed om het goede nieuws over Jezus te verspreiden. Dit doen zij met gevaar voor eigen leven. Hun prediking heeft effect: duizenden mensen komen tot geloof en de eerste kerk groeit als kool. In deze eerste fase in de geschiedenis van de kerk blijft de boodschap over Jezus vooral in Jeruzalem en Palestina. Maar langzaam maar zeker – het kost God moeite om zijn mensen zo ver te krijgen – gaat het goede nieuws over de grenzen van Palestina heen de wereld in. En de persoon Paulus speelt daarin een belangrijke rol. Vandaar dat Lucas, de schrijver van Handelingen, vanaf hoofdstuk 9 bijna uitsluitend Paulus als hoofdpersoon heeft. In sommige hoofdstukken lijkt het erop dat de schrijver samen met Paulus is opgetrokken, want er wordt dan plotseling in de wij-vorm gesproken.

Tegenstander van Jezus

Als we Paulus voor het eerst tegenkomen in de beschrijving van Lucas, valt niet te verwachten dat Paulus zich zal gaan inzetten voor de verspreiding van het evangelie. Op het moment dat we met Paulus kennismaken, staat hij ronduit negatief tegenover Jezus en zijn volgelingen. Dat bracht hem er zelfs toe om mee te werken aan het op een gewelddadige manier stoppen van de uitbreiding van de eerste christelijke gemeente. We lezen in Handelingen voor het eerst over

Paulus aan het slot van het verhaal over de steniging van Stefanus, een van de leiders van de christelijke gemeente in Jeruzalem (Handelingen 7:54-8:1). Aan het einde van dit verhaal ontdekken we namelijk dat Paulus met goedkeuring aanwezig was bij de gewelddadige dood van Stefanus. Wat de precieze reden voor Paulus is om zo gepassioneerd tegen de christenen te strijden, is niet helemaal duidelijk. Waarschijnlijk ligt het in zijn religieuze achtergrond. Paulus was opgeleid in de traditie van de farizeeën. Hij was geen doorsnee farizeeër, maar hoorde bij de shammaïtische farizeeërs. Zij waren strikter dan strikt. Het belangrijkste uitgangspunt van deze stroming was de liefde voor de wet. In Galaten 1:11-17 schrijft Paulus over deze periode en heeft hij het erover hoe hij 'ijverde voor de wet'. Het houden van de wet stond centraal binnen zijn beleving van de joodse godsdienst. Het Joodse volk moest teruggebracht worden tot algehele gehoorzaamheid. In de ogen van Paulus waren Jezus en zijn leerlingen daarom een bedreiging, omdat zij juist Joden afleidden van de ware gehoorzaamheid. Jezus interpreteerde de wet namelijk heel anders. Bovendien was die Jezus door de Romeinen veroordeeld en gekruisigd en dat kon toch onmogelijk de Messias of de weg naar God zijn? Zulke ideeën moesten volgens Paulus de kop worden ingedrukt, desnoods met geweld. Hij zette zich er dan ook uitermate voor in om de christenen te vervolgen. Op deze manier wilde hij de joodse godsdienst verdedigen en zuiver houden. Immers, Paulus zag de beweging van Jezus Christus als een vergiftiging van de ware joodse religie. Paulus' aversie bracht hem ertoe geweld tegen de christelijke gemeente te gebruiken. Tegenwoordig zouden we hem een militante rechts-extremist noemen. De 'ijver' die farizeeën als Paulus voorstonden, moest leiden tot een heilige revolutie waarbij afgedwaalde Joden ofwel zouden worden teruggebracht op de goede weg, ofwel zouden omkomen met de heidenen. De heidenen namelijk zouden volgens de ideeën van Paulus en de zijnen met Gods hulp verslagen gaan worden.

Onder aanvoering van Paulus ontstaat er een periode van vervolging in Jeruzalem. Veel leerlingen vluchten de stad uit, omdat hun anders de gevangenis of erger wacht. Wanneer Paulus toestemming krijgt om de naar de stad Damascus gevluchte leerlingen van Jezus op te pakken, verandert zijn leven. Op de reis naar Damascus heeft hij namelijk een ontmoeting met Jezus Christus. Het zet zijn leven op z'n kop. Zijn inzet om de christelijke gemeente te vernietigen, verandert in een tomeloze inzet om mensen voor Jezus Christus te winnen. Meer hierover in hoofdstuk 1 van dit boek.

Na zijn bekering verdwijnt Paulus al snel van het toneel – in ieder geval in de beschrijving van Lucas. In Galaten 1:15-18 vertelt Paulus

over de periode direct na zijn ontmoeting met Jezus. Hij vertelt dat hij naar Arabia is vertrokken en na drie jaar via Damascus naar Jeruzalem is gereisd voor een ontmoeting met Petrus en de andere apostelen. Waar Paulus in die jaren precies is geweest en wat hij heeft gedaan, wordt niet duidelijk. Er wordt soms aangenomen dat Paulus heeft gekozen voor afzondering om in de Bijbel te studeren, na te denken over wat hem precies was overkomen en zijn Godsbeeld en mensbeeld aan te passen. Het is echter ook zeer goed mogelijk dat Paulus in Arabia is geweest om het evangelie te verkondigen. Immers, direct na zijn bekering was hij, zo lezen we in Handelingen 9, al actief om mensen over Jezus Christus te vertellen.

De persoon van Paulus

Wat voor persoon was Paulus nu precies? Om die vraag te beantwoorden, moeten we naar zijn achtergrond kijken. Paulus komt uit een vrome Joodse familie en krijgt bij zijn geboorte de Joodse naam Saulus. Wanneer wij hem ontmoeten in het boek Handelingen wordt hij ook Saulus genoemd. Later wordt de Griekse variant Paulus gebruikt en met die naam is hij bekend geworden. Naast zijn Joodse achtergrond heeft de familie van Paulus ook het Romeinse burgerrecht. Dit betekent dat zij als Joden dezelfde privileges hadden als de Romeinen. In Tarsus, waar hij is opgegroeid, verkeerde Paulus vooral in Joodse kringen, maar heeft hij ook kennisgemaakt met de diverse filosofische stromingen die in deze stad bloeiden. In zijn latere leven laat hij zien dat hij geschoold was in de Griekse letteren.

Als vrome Joodse jongen heeft hij zijn weg dus moeten vinden in een stad die overheerst werd door de Grieks-Romeinse cultuur. Waarschijnlijk vertrok Paulus als jongvolwassene (of zelfs als tiener) naar Jeruzalem om zichzelf verder te scholen in de joodse godsdienst. Als kind van de elite heeft Paulus dus allerlei kansen gekregen om zich te ontwikkelen tot een jonge intellectueel. Deze uitgebreide scholing in twee werelden – de Joodse en de Grieks-Romeinse – komt hem later in zijn leven zeer goed van pas als hij het evangelie gaat communiceren aan mensen met verschillende achtergronden.

Hoewel Paulus radicaal is veranderd op de weg naar Damascus, is niet alles in zijn leven veranderd. Zijn tomeloze energie, zijn fanatisme en zijn ambitieuze instelling zijn gebleven, al werden ze eerst tegen de zaak van Jezus ingezet en later juist ten dienste daaraan. Blijkbaar was deze man, met een uitgesproken karakter, voor God geschikt om in deze fase van de geschiedenis het evangelie verder te brengen. Im-

mers, de verspreiding van het evangelie leek in die begintijd te stoken. Vooral mede dankzij de inzet van Paulus komt het verder de wereld in. Dat ging allemaal niet vanzelf. Voortdurend komt Paulus in conflict met mensen, niet alleen met Joden, maar ook met Grieken en medechristenen. Paulus was blijkbaar niet de makkelijkste en kon heftig uit de hoek komen – net als sommige profeten uit het Oude Testament nam hij bepaald geen blad voor de mond. Paulus schrok er ook niet voor terug om bepaalde dingen te forceren en met verbaal geweld mensen tot de orde te roepen. Tel daarbij op zijn enorme geleerdheid en een bepaalde mate van onbescheidenheid en je kunt je voorstellen dat niet iedereen enthousiast was over Paulus. Kortom, we krijgen het idee dat Paulus in zijn eigen tijd verre van onomstreden was. Dit is hij in de hele kerkgeschiedenis eigenlijk gebleven. Tot op de dag van vandaag zijn de persoon en de opvattingen van Paulus onderwerp van discussie.

Missie

In de beschrijving van Lucas komt Paulus aan het eind van Handelingen 11 weer op het toneel als Barnabas hem uit Tarsus haalt om hem te assisteren in Antiochië. Volgens Barnabas, een gerespecteerd man in de eerste gemeente, is Paulus uitermate geschikt voor deze klus. In deze plaats buiten Palestina is een grote groep volgelingen van Jezus ontstaan. Paulus helpt een jaar lang om deze beginnende gelovigen toe te rusten. Na verloop van tijd moet hij echter weer verder. Tijdens een gezamenlijk gebedsmoment geeft de Heilige Geest namelijk de opdracht om Paulus en Barnabas op pad te sturen om de taak uit te voeren die de Geest voor hen heeft uitgekozen (Handelingen 13:2-3). Op deze manier worden Paulus en Barnabas door de Heilige Geest uitgezonden om het evangelie te brengen naar mensen die nog nooit over Jezus Christus hebben gehoord. Het zou de eerste van drie zendingsreizen worden die Lucas in het boek Handelingen beschrijft. Nadat Paulus en Barnabas zijn uitgezonden, vertrekken ze naar het midden en het zuiden van Klein-Azië (ongeveer het huidige Turkije). Het verslag van deze reis lezen we in Handelingen 13:4-14:28. Tijdens deze reis bezoeken zij verschillende steden waar ze het evangelie verkondigen. De reis wordt afgesloten met een bezoek aan Jeruzalem. In Handelingen 15 lezen we dat Paulus daar op een bijeenkomst pleit voor het laten vallen van de eis voor heidenen om zich te laten besnijden. Na een stevig debat wordt hiermee ingestemd. Toch betekent dit niet het einde van de discussie. Paulus zal ook daarna nog

vaak de strijd moeten aangaan met conservatieve predikers die de nieuwe christenen aan joodse gebruiken willen onderwerpen. Tijdens zijn tweede reis (Handelingen 15:36-18:22) vertrekt Paulus opnieuw naar Klein-Azië. Dit keer zonder Barnabas, omdat er een conflict was ontstaan over ene Johannes Marcus. Paulus wilde hem niet mee hebben, Barnabas wel. Ze gaan ieder hun eigen weg en Paulus kiest ervoor om als metgezel Silas mee te nemen. Op deze reis wil Paulus nog eens de plaatsen bezoeken waar hij over Jezus verteld heeft en kijken hoe het met de nieuwe gelovigen gaat. De reis krijgt echter een nieuwe wending, want tijdens deze reis ontvangt Paulus een visioen waarin een man hem vraagt naar Troas te komen. Daarop besluit Paulus naar Macedonië en Griekenland over te steken, waar hij belangrijke steden als Filippi, Tessalonica, Athene en Korinte bezoekt. In de laatste stad blijft hij anderhalf jaar. Via Efeze keert Paulus weer terug naar Antiochië.

Nadat hij enige tijd in Antiochië is gebleven, besluit Paulus een derde reis te ondernemen. Hij maakt deze rondreis om de jonge gelovigen in diverse steden te bemoedigen. Tijdens deze reis verblijft hij onder meer drie jaar in de stad Efeze. Uiteindelijk komt hij via de stad Korinte weer in Jeruzalem aan. Wederom een reis waarin hij honderden kilometers te voet aflegt over lang niet altijd ongevaarlijke wegen. Hij maakt eveneens vele kilometers via zee, maar dat was in die tijd niet veel veiliger. En dat allemaal terwijl hij tijdens deze reis waarschijnlijk de zestig al gepasseerd was.

Manier van werken

Het wordt in de verslagen in Handelingen duidelijk dat Paulus voortdurend bezig is met de vraag hoe hij het evangelie naar nieuwe plaatsen en nieuwe mensen kan brengen. Daarbij zien we dat hij op twee manieren aan zijn plannen komt. Aan de ene kant lezen we dat Paulus zelf plannen maakt en besluiten neemt om bepaalde steden te bezoeken. Aan de andere kant zien we dat de Heilige Geest beslissend is in het maken van keuzes. Paulus denkt zelf na, maar stelt zich tegelijk afhankelijk op ten opzichte van de leiding van de Geest.

Paulus, die zich 'apostel voor de heidenen' noemt, trekt van stad tot stad om zijn missie te volbrengen. Als Paulus een stad bezoekt, heeft hij steeds dezelfde aanpak. Hij zoekt in eerste instantie de Joden in de betreffende stad op. Wanneer er in de stad een synagoge aanwezig is, dan bezoekt hij deze eerst. Hij krijgt meestal snel de kans om zijn boodschap uiteen te zetten en keer op keer probeert hij de Joden

vanuit 'de Schriften' (het Oude Testament) ervan te overtuigen dat Jezus de verwachte Messias is. Dit leidde er meestal toe dat een deel van de Joden overstag ging. Met name bij proselieten – een soort belangstellendegroep van niet-Joden rondom een synagoge – sloeg zijn verkondiging aan. Dit leidde vaak tot jaloezie bij de Joden die de boodschap van Paulus juist niet zagen zitten. Vervolgens gaat Paulus dan kijken naar mogelijkheden om het evangelie te brengen aan de heidenen. Vaak heeft hij ook daar succes. Paulus moet dan na verloop van tijd meestal vluchten omdat er Joden zijn die hem naar het leven gaan staan. Keer op keer gaat het op deze manier.

In de keuze voor de steden die Paulus bezoekt, is meestal een duidelijke lijn te ontdekken. De steden hebben allemaal een strategische regionale functie en wat in de stad geleerd wordt, verspreidt zich vanzelf wel naar de regio. Wanneer er in een bepaalde stad mensen zijn die het geloof aanvaarden, sticht Paulus een kerk. Als er een kerk is, duurt het meestal niet lang of Paulus vertrekt weer naar de volgende stad, waar hij opnieuw begint. Paulus werkt in dit alles niet als een solist, maar als iemand die met een heel netwerk van medewerkers actief is.

In de regel zorgde hij ervoor dat hij voor zijn levensonderhoud niet afhankelijk was van anderen. Wanneer hij ergens verbleef, zorgde hij voor zijn eigen inkomen door zijn beroep als tentenmaker uit te oefenen. Hiermee behield Paulus zijn onafhankelijkheid. Bovendien kwam hij door dit werk steeds weer met nieuwe mensen in contact. Paulus kennende zal hij dat steeds weer als nieuwe kans hebben gezien om over Jezus Christus te vertellen.

De brieven van Paulus

Tijdens zijn zendingsreizen sticht Paulus een groot aantal gemeenten, met name in het huidige Turkije en Griekenland. Om contact te onderhouden met deze gemeenten schrijft hij brieven. Deze brieven zijn voor hem een belangrijke manier om individuele gelovigen toe te rusten en de jonge gemeenten in goede banen te leiden. In de brieven onderwijst Paulus over uiteenlopende onderwerpen, bemoedigt hij zijn lezers en gaat hij in op praktische problemen. Waarschijnlijk werden deze brieven hardop voorgelezen bij de ontvangende gemeente. De brieven werden geregeld doorgegeven en in andere gemeenten voorgelezen. Blijkbaar vond men deze brieven zo belangrijk dat men ze is gaan overschrijven om ze te bewaren.

De geleerden zijn het er overigens niet over eens of al de dertien brie-

ven die in het Nieuwe Testament op naam van Paulus staan ook daadwerkelijk van Paulus zijn. Een aantal zou door leerlingen van Paulus geschreven kunnen zijn. Zij hebben hun brieven 'in de geest van Paulus' willen schrijven. Om hun leermeester te eren of gewoonweg om hun eigen brieven meer gezag te geven, zetten ze deze brieven op naam van Paulus zelf. Dit was toentertijd vrij gebruikelijk en men zag hier niets verkeerd in. Het gaat hierbij om de brief aan de Efeziërs, de tweede brief aan de Tessalonicenzen, de brief aan de Kolossenzen, de twee brieven aan Timoteüs en de brief aan Titus. Over de andere brieven is de wetenschappelijke wereld het er wel over eens dat het directe brieven van Paulus zijn: de brief aan de Romeinen, de twee brieven aan de Korintiërs, de brief aan de Galaten, de eerste brief aan de Tessalonicenzen (waarschijnlijk de oudste brief die van Paulus bewaard is gebleven) en het briefje aan Filemon. Van al deze brieven is de brief aan de Romeinen het meest bediscussieerd en becommentarieerd. Deze brief is waarschijnlijk dan ook de belangrijkste brief van Paulus. In dit boek zullen we dan ook het meest op deze brief terugvallen.

De laatste periode van het leven van Paulus

In Jeruzalem begint een periode in het leven van Paulus waarin hij niet meer kan gaan en staan waar hij zelf wil. Er ontstaat namelijk een volksoploop waarvan Paulus het middelpunt is. Allerlei Joden staan hem naar het leven en dankzij een ingreep van een Romeinse leger-eenheid wordt Paulus niet gedood. Paulus krijgt vervolgens te maken met diverse aanklachten en processen. De Romeinse stadhouders weten niet goed wat ze met deze Paulus aanmoeten. Opvallend is dat Paulus tijdens deze periode voortdurend de gelegenheid zoekt – en vindt – om het goede nieuws van Jezus Christus door te geven. Tijdens een van zijn processen maakt Paulus gebruik van een recht dat hij heeft als Romeins burger. Hij beroept zich op de keizer, zodat hij zijn zaak in Rome, de residentie van de keizer, aanhangig kan maken. Op deze manier belandt Paulus in Rome. Daar leeft Paulus met een zekere vrijheid in gevangenschap (Handelingen 27-28). Hij heeft bewaking en mag zijn huis niet uit, maar mag daarentegen wel bezoeken ontvangen. Paulus maakt van dit voorrecht gebruik om ook in Rome zo veel mogelijk mensen voor Christus te winnen. Het boek Handelingen wordt abrupt afgesloten, waardoor we niet te horen krijgen hoe het proces tegen Paulus verlopen is. Het was ook niet Lucas' doel om het leven van Paulus te beschrijven, maar om te vertellen hoe het